

Володимир ЧОРНИЙ,

Надзвичайний і Повноважний Посланник України,

ветеран дипломатичної служби,

член Національної спілки журналістів України

ЯК НАШ МІНІСТР І ПЕТРО І ШУКАЛИ ПЕРЕЯСЛАВСЬКІ УГОДИ

Анотація. У статті йдеться про епохальні моменти, коли формувалися міждержавні відносини України й Росії. Автор детально описує, як Українська держава стала жертвою таких відносин після підписання міфічних Переяславських угод 1654 року, офіційно – між Військом Запорозьким та Державою московською. Дослідники з давніх часів донині силкуються дістатися до тих вікопомних документів, намагаються зробити це й журналісти. З'являються матеріали, що по-різному оцінюють саму подію, мотивацію сторін, політичний, економічний та гуманітарний досвід тривалого співіснування двох народів. У публікаціях водночас стверджують, що самої Переяславської угоди в Україні ніхто ніколи не бачив, що її немає у вітчизняних архівах, вона нібито зберігається в архіві Міністерства закордонних справ Російської Федерації, але є недоступною дослідникам. Через що не випадково в певних наукових і літературних колах побутує думка, що договору в точному юридичному розумінні цього слова не було й не могло бути. Такі історичні помилки позначаються на українцях із покоління в покоління. Наведені в статті тексти переконливо доводять, що українці в усі часи противилися чужоземному підпорядкуванню й втраті козацьких вольностей і тільки у зв'язку з певними обставинами, політичними ходами, інтригами своїх зверхників змушені були впрягатись у невольничі ярма.

Ключові слова: Переяславська угода, Росія, МЗС України, архів.

Війна – це прожектор. Не як інструмент, а як явище. Ніяке інше суспільно-політичне дійство не в змозі настільки чітко висвітлити мотивації і проблеми окремих учасників та провокованих ними подій, як масштабне збройне зіткнення. Маємо сумну можливість бачити це щоденно.

Агресор особливо винахідливий. І багато чого йому вдається. Грубо, навіть нахабно порушуючи норми міжнародного права, ігноруючи міждержавні кордони і лінії зіткнення із штучно створеними сепаратистськими анклавом на чужих територіях, він не цурається сумнозвісної

імперської практики «розділяй і владарюй», залишаючись безкарним. Успадкувавши найгірше з великої історії власного народу, сучасна російська еліта компрометує його під фальшивим гаслом захисту російсько-комовних, підло протиставивши сусідам і світовій спільноті.

Гібридний ординсько-кремлівський лідер володіє арсеналом найцинічніших прийомів. Чого варта хоч би мінська імітація переговорів в умовах, коли за столом по обидва боки вальяжно сидять представники російської та проросійської сторін, котрі раз у раз проголошують оманливі перемир'я, спрямовані відволікати світову громадськість. Доводиться бути винятково пильними, коли тобі протягують руку з розрахунком, що ти «витягнеш ноги».

Підкупамі й погрозами, заколисуючи, або й підминаючи під себе «євродрузів», головний росіянин став неадекватним з погляду усталених принципів міжнародного співіснування. До того ж злочинно залякує людність каральними можливостями свого ядерного потенціалу, відверто демонструючи планетарність загрози. Як прийнято говорити: озброєний і небезпечний. Цим і хизується.

Подиву гідна ситуація, коли така невірноважена поведінка члена Ради Безпеки ООН, учасника Гельсінських і двосторонніх зобов'язань та Будапештських гарантій української територіальної цілісності не отримує гідної відповіді ні від українських верхів, ні від світового співтовариства.

Років десять тому я сформував чернетку статті «Якщо Європа хоче мати нового Сталіна чи Гітлера, вона його матиме». Знайомі на мене тоді нагримали. Мовляв, не можна так писати. Подумавши, я й справді залишив це в комп'ютері. А тепер у такому напрямі можна чути безліч тривожних роздумів.

«У вас там воюють російські “відпускники” [1]. Офіційно ж Росія ні з ким не воює. Мене особисто це страшенно бісить, — говорить журналу «Фокус» литовський перекладач Вітуріс Ярутіс. — Путін — як демон якийсь, хоч і не один такий у Європі, звичайно. Як можна так оцінювати ситуацію, в якій гинуть люди, яка програмує страждання людей у майбутньому? Як мінімум 10-20 літ струменітиме кров із цієї рани. До людей доходить правдива інформація. І ніхто не сумнівається в тім, що причиною всьому — агресія Росії. Ми ж усе це проходили, знаємо російський менталітет зсередини... І тому Росію безумовно краще розуміємо, знаємо і відчуваємо, аніж, скажімо, наші колеги із Західної Європи. І схема окупації у нас була цілком такою ж. Ради визволяли нас від поляків, від фашистів, між іншим і від литовських. До того ж цей факт вони десятиліттями експлуатували для власної окупації країн Європи» [2].

А Путін, навіть не моргнувши, всюди повторює, що Росія не є стороною ні у війні, ні на переговорах.

Наскрізь брехливою є вся інформаційна складова процесу. Жахливі наслідки іловайської, дебальцевської та інших трагедій зло-

вісно виявляються в щоденних похоронах української фронтової молоді та цивільного населення без будь-якого зрозумілого висвітлення причин нищення української нації.

«Найвеличніша насолода людини в тому, щоб перемогти своїх ворогів, гнати їх поперед себе, відняти у них все, чим вони володіють, бачити обличчя дорогих їм людей в сльозах...» [3]. Сьогодні, прочитавши таке, думка сама собою проектується на згадані Іловайськ, Дебальцево, тисячі загиблих і покалічених... І — Путіна з Росією в одній особі. Насправді ж — це Чингісхан. Але так само — яка неймовірна й зловісна спорідненість! Ще недавно щось подібне і в голові не вкладалося. Ми знали, що може бути сусід-бандит, може бути банда. Але — щоб бандитська держава?! Воістину: «Кипит наш разум возмущенный!» [4].

Дивовижно багато гине на замінованих полях і розтяжках, тоді як кілометрові так звані «гуманітарно-конвойні», танкові колони вільно пересуваються через український державний кордон і гладенький асфальт, доставляючи усе, що треба для забезпечення інтервентів, включно з озброєнням. У зворотному напрямку вивозять пограбовані і демонтовані заводи, заклади національної культури, мистецтв. І чомусь не підриваються. Хтось утаємничений, впливовий-невідомий забезпечує старшобратським варварам і злодюгам щадний режим милосердя. Тільки й чуємо: на провокації не піддаємось. Уже й війну замаскували під АТО.

Під тим самим забуваємо й свою історію.

Серед них і визначальні, епохальні моменти, коли формувалися наші міждержавні, міжнародні відносини — орієнтири майбутнього. Не переписувати, не дратувати!

Жертвою стали навіть відомі Переяславські угоди 1654 року, офіційно — між Військом Запорозьким та Державою Московською.

Дослідники з тих давніх часів буквально з ніг збилися, і донині силкуються добратися до тих вікопомних документів, «помацати» їх, процитувати з першоджерел. Безуспішно! Намагаються це робити й «цікаві» журналісти. До однієї з таких спроб долучився і я.

Ми не раз говорили про все це з Степаном Лукичем Бухтяком, колишнім керівником редакції іномовлення Держтелерадіо України. По телефону, бо він добряче хворів. Домовились, що він спробує опублікувати те, що знає з цього питання, а я його підтримаю своїми каналами, тобто через депутата, з яким на той час працював. Так у письмницькій газеті «Літературна Україна» [5] з'явився допис:

«НІКОЛИ, НІКУДИ, НІКОМУ!»

Заява секретаріату ради НСПУ, з якої починається номер газети за 20 червня, вмить перенесла мене у 80-ті роки на столичну Солом'янку, в Центральний державний архів Жовтневої революції (ЦДАЖР), де

я працював, вийшовши на пенсію. За стіною кімнати нашого відділу розміщався Історичний архів України, де зберігаються документи з XVII століття до 1917 року. Коли я вже познайомився з сусідами, то зайшов якось і попросив: «Шановні юні колеги, не відмовте сивочолому ветеранові: хочу побачити славнозвісну Переяславську угоду. Ви не турбуйтеся: допуск до таємних документів у мене є, та я й не збираюсь читати Угоду, я тільки хочу подивитись, як вона виглядає...»

Завжди привітні сусіди враз насторожено переглянулися, а після паузи один з них відповів:

— Ми самі хотіли б побачити Переяславську угоду, та ба! Її в нашому архіві немає й ніколи не було... А зберігається вона в Москві, в архіві союзного Міністерства закордонних справ.

Незабаром, проходячи курс лікування у Феофанії, я зустрів давнього знайомого Г.Г. Шевеля, який працював міністром закордонних справ України, і в розмові запитав:

— Георгію Георгійовичу, чи не доводилося Вам цікавитися Переяславською угодою?

— Доводилось, — кивнув він головою.

— І що?

— Якось у Нью-Йорку, на сесії Генеральної Асамблеї ООН, під час однієї зустрічі з союзним колегою Андрієм Андрійовичем Громиком, я попросив виправити історичну несправедливість — передати один примірник Переяславської угоди архіву МЗС України. «Нема проблем! — запевнив Громико. — Будеш у Москві, заходь до мене з офіційним зверненням на державному бланку, я накладу резолюцію — і одержиш у завідуючого нашим архівом примірник угоди для Вашого архіву». Я так і зробив. Громико розгонисто наклав резолюцію, і я з надією подав його розпорядження завідуючому архівом. Але той з кривою усмішкою процідив: «Щоб Ваше прохання задовольнити, необхідна постанова Політбюро ЦК». — «Але ж Громико — член Політбюро, у міністерстві його розпорядження — закон. Хіба не так?» — «Так, — стримано відповів зав архівом, — і підвівши очі до стелі, додав: — Переяславська угода входить до переліку документів, жоден з яких не може бути переданий звідси. Ніколи, нікуди, нікому! Під цими словами — підпис самого Леніна. Так що при всьому бажанні, — розвів руками зав., — самі розумієте...»

Коли я почув це, то вмить подумав, а тепер скажу: як же у світли наведеного ленінського припису — «Ніколи, нікуди, нікому» — виглядають його «заповітні» слова: «Держава сильна свідомістю мас. Вона сильна тоді, коли маси все знають, про все мають свою думку і йдуть на все свідомо»? Логіка Леніна зрозуміла: приховати від мас, як царат використав Переяславську угоду для закріпачення України. Він ніби передбачав, що в слухний час збільшовичений імперський ґрунт

пустить паростки, які продовжувачі його справи назвуть «ноюю історичною спільністю — радянським народом». А яка логіка, пропонована Президентом у відзначенні роковин Переяславської ради?

Степан БУХТЯК,
*інвалід Великої Вітчизняної війни,
читач «Літературки» з 1931 року.
м. Київ*

Я свідомо не став переказувати ці перипетії, ані скорочувати текст колеги, бо, як на мій погляд, він блискуче передає атмосферу історичного «возз'єднання» України з Росією, і, можливо, витоки й засади хронічно необлаштованих українсько-російських відносин.

На восьмий день після цієї публікації на пленарному засіданні Верховної Ради України було оголошено підготовлений мною депутатський запит міністру закордонних справ А.М. Зленку «Про текст Переяславської угоди у зв'язку з повідомленнями преси про його відсутність в архівах України». Опублікування Указу Президента України про відзначення 350-річчя Переяславської ради, — говорилося в запиті, — привернуло увагу громадськості та засобів масової інформації до цієї історичної дати. З'являються матеріали, що по-різному оцінюють саму подію, мотивацію сторін, політичний, економічний та гуманітарний досвід тривалого співіснування двох великих народів.

У публікаціях разом з тим стверджується, що самої Переяславської угоди в Україні ніхто ніколи не бачив, що й зараз її немає у вітчизняних архівах, вона нібито зберігається в архіві Міністерства закордонних справ Російської Федерації, але недоступна дослідникам. Далі йшло посилання на згадану вище статтю в «ЛУ» (з додатком її ксерокопії) та прохання «мати авторитетну офіційну інформацію для використання в роботі».

У відповіді тодішнього Державного секретаря МЗС України Юрія Сергеева на ім'я Голови Верховної Ради і народного депутата міністерство зазначило, «що будь-яких документів або матеріалів, пов'язаних з Переяславською радою в архіві МЗС України немає». А у зв'язку з наміром організувати «виставку двосторонніх документів, підготовлених у 1654 році з метою реалізації рішень Переяславської ради», МЗС України звернулося до МЗС РФ із запитом щодо надання копій документів Переяславської ради, які зберігаються в його архівах. Крім того, «дано доручення Посольству України в РФ власними каналами з'ясувати наявність у російських архівах будь-яких недосліджених матеріалів Переяславської ради, у тому числі Переяславської угоди».

У такий-от спосіб ми отримали ще одне свідчення того, що процес, який розпочався понад три з половиною віку тому, триває й досі в незмінних параметрах окупації та облагороджування російської

експансії стосовно України. І українці тут часто безпомічні, бо все в Москві, і за сімома замками.

Міністерство надіслало відповідний запит до Інституту історії НАН України і рекомендує звернутися до заступника директора інституту С.В. Кульчицького, котрий, «безумовно, міг би надати авторитетну офіційну інформацію щодо порушеного питання». Подається також список видань, у яких досліджуються ці проблеми. Наголошується, що деякі з них «були надруковані задовго до Жовтневої революції, ...як, наприклад, „Українсько-московські договори в XVII–XVIII віках”, готувалися на підставі вивчення матеріалів російських архівів у дореволюційний період і не піддавалися радянській цензурі». Вважається, що документи, які відомі дослідникам, відповідали «прийнятій на той час міжнародній практиці», і «свідчать про те, що у 1654 році було досягнуто домовленість, яку більшість неупереджених істориків кваліфікують як військовий союз».

Завершується відповідь додатком, що є фактично фрагментом якоїсь наукової розвідки (на 6 арк. без назви, без початку й кінця і зазначення джерела). Проте небезкорисна. Виявляється, що «Року 1709 Петро I наказував розшукати в архіві оригінал статей Б. Хмельницького, але цареві донесли, що в архіві оригіналу нема». З подальших роз'яснень випливає: у Москві вважають, що пропозиції Хмельницького та принижуюча одну договірну сторону чолобитна в тому вигляді, в якому вони відомі, а також укази й жалувана Гетьману й Війську Запорозькому грамота, разом узяті становлять повний і остаточний текст договору 1654 року. З тим лише застереженням, що автентичність цих документів-чернеток через брак оригіналів не можна стверджувати. То ж, не випадково, скажемо ми, в певних наукових і літературних колах побутує думка, що договору в точному юридичному розумінні цього слова не було і не могло бути.

Однак це не завадило Росії протягом кількох століть утримувати Україну в колоніальному чи напівколоніальному — як кому подобається — статусі. Пригадаймо також, що домовленість про утворення СРСР мала б бути міжнародним договором. Однак, як свідчать історики, його ніхто ніколи не затверджував і не підписував. Він просто легалізований у Конституції 1924 року — внутрішньому юридичному документі нової держави.

Що ж до Переяслава, то моє знайомство з іншими матеріалами на цю тему було випадковим. Як і амплітуда пізнання: від «Переяславські угоди з'їли миші» до «Ніякого об'єднання України до Росії не було».

Але от з Інтернету вихопив дещо й від авторитетного історика Олени Апанович: «Ми тихенько опитали справжніх істориків, які реально працюють в архівах багатьох країн. Жоден про ОРИГІНАЛИ Переяславських угод не чув і не бачив! Тож святкувати чергову річ-

ницю Переяславської ради не треба. Бо ніхто не знає, що то було. І чи було? Та як?» [6]

Дещо іншої думки видатний українсько-американський славіст і історик Юрій Шерех:

«Ми не маємо підстав святкувати Переяслав. Він став початком великої трагедії народу і безлічі індивідуальних трагедій. Але ми не маємо підстав і соромитися Переяслава. Він мусів бути, він показав наші хиби, але він показав і глибину нашої життєвості і нашого здоров'я» [7].

Можна було б і зупинитися. Залишити все історикам. Аж от — «сенсація». 2013 року в кількох виданнях одразу з'явилися повідомлення про переяславські оригінали. І знову зі згадкою про заборону резолюцію Леніна. Подаю мовою оригіналу [8]:

Наконец-то обнаружены подлинные документы Переяславской рады 1654 года

Их на Лондонском «блошином рынке» купил скандально известный российский экс-олигарх Борис Березовский. «Гуляй-Полю» удалось дозвониться в Лондон до политиммигранта, и он любезно ответил на наши вопросы.

— Борис Абрамович, это правда, что Вами куплен раритет, так называемый Переяславский договор о воссоединении России и Украины?

— Во-первых, подлинник документа, о котором вы спрашиваете, действительно обнаружен и за 460 тысяч американских долларов куплен моим агентом в одном из знаменитых лондонских антикварных магазинов. Во-вторых, в документе нет никаких упоминаний ни о каком воссоединении или соединении. В Соглашении четырнадцать статей и он подписан гетманом Богданом Хмельницким и московским боярином Батурлиным.

— Вы уверены, что это подлинный документ?

— Естественно, перед покупкой раритет прошел серьезную экспертизу. Я привлек для этого крупнейших специалистов по славянской истории из Украины, России и США.

— Вы бы не могли сообщить, кто из экспертов привлекался с украинской стороны?

— Фамилии не могу назвать по условиям договора, могу лишь сообщить, что это ученые-слависты из украинских городов Львова, Донецка, Жмеринки.

— Вы бы не могли рассказать о содержании этого судьбоносного договора?

— Если я его раскрою, то может измениться все современное межгосударственное правовое поле Украины и России. Хочу с гневом констатировать, что МИД России скрывал текст договора. В папке есть

документы, свидетельствующие, что табу на публикацию текста документа в свое время наложил председатель Совета народных комиссаров Ленин, затем Первый секретарь Никита Хрущев, а в 2001 году нынешний президент РФ Владимир Путин.

— Откуда вы это знаете?

— Когда я работал Исполнительным секретарем СНГ, я смог ознакомиться с историческими архивами. Более того, у меня по статусу была возможность изучать и закрытые документы. Так я узнал, что подлинник Переяславского соглашения есть. Ведь ни подьячие Посольского приказа, ни чиновники царского МИД, тем более, советские дипломаты не могли уничтожить или утратить столь важный документ. И те, и другие были люди очень серьезные — тем более, что оплошность могла обернуться «лишением живота». Но он был недосягаем для научной общественности.

— Почему, ведь документу 400 лет?

— Вспомните загадочную историю с секретными протоколами к договору Молотова-Риббентропа, существование которых все время отрицали партийные бонзы из ЦК КПСС. В Кремле считали, что обнаружение подлинника Переяславского договора сегодня может нанести ущерб государственным интересам России. В 1654 году московский царь постатейно гарантировал украинскому государству полную автономию, а затем все эти обещания были грубо растоптаны идеологами «великой и неделимой царской России».

— А как же подлинник попал в Лондон?

— Вы меня спрашиваете? Вы разве не знаете, что в современной России продается сегодня все.

Авантюрный характер автора цього опусу, звичайно ж, викличе у читача відповідну реакцію. Мабуть, не забулося, що російський олігарх Борис Абрамович Березовський, якого вважають причетним до появи в Кремлі нинішнього крутого ватажка московської команди, був обласканий владою, але перейшов в опозицію і опинився в еміграції, звідки фінансово допомагав групі В. Ющенко. Проте і там його ім'я постійно пов'язували з численними кримінальними справами, аж до гучного отруєння співробітника ФСБ Олександра Литвиненка 23 листопада 2006 року російським радіоактивним полонієм у лондонській лікарні. Врешті й сам «БАБ» несподівано помер у замському будинку.

Знову-таки, можна б не писати ні про Березовського, ні про легенду з купівлею сумнівних переяславських паперів. Однак робити вигляд, що цього немає і що наша писана історія в силу обставин некритично з чистою совістю може бути передана нашій учнівській та студентській молоді, що зараз реально виступає на арену державотворення, було б неправильно. Тож треба «лупати цю скалу», як радив Великий Каменярь, щоб звільнитися від пут незнання, захочувати молодь до очищення «білих плям» нашої історії від ідеологічних нашарувань минулого.

А наведені тексти, на мій погляд, переконливо доводять незаперечну істину, що українці в усі часи противились будь-якому чужоземному підпорядкуванню і втраті козацьких вольностей та тільки через обставини, політичні ходи, а то й інтриги своїх зверхників змушені були впрягатися у невольничі ярма.

Свідчення, що це було саме так, ми зустрічаємо й досі. Історичні помилки наших провідників позначаються на українцях з покоління в покоління. Звідти й тягнеться вервечка і пихатого старшобратства, з одного боку, і бридкої, самовбивчої меншовартості — з іншого. Про це нагадують нам й іноземці, які критично мислять.

Коли зляканий Янукович на півдорозі до Вільнюса у листопаді 2013 року надумав не підписувати Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, на слуханнях у Сенаті США різко зреагував Аріель Коен (політолог, Heritage Foundation), розуміючи весь драматизм ситуації.

«1654 року, — сказав він, — на квазідемократичному зібранні українські козаки проголосували за приєднання до Російської імперії. Це називалося “Переяславська рада”. І тоді Україна втратила незалежність до 1918 року. Сьогодні не повинно бути нової “Переяславської Ради”».

Це було сказано в переповненій залі Сенату в присутності трьох дипломатів Посольства України в США на чолі з послом Олександром Моциком [9].

За кожного президента ми щось суттєве втрачали. Цілеспрямовано принижували неньку Україну. Таке враження, що вона їм не дуже й рідна. Чи, може, ми помиляємось?

Повідомляють, що через державний кордон України пройшов черговий російський гуманітарний конвой. Українські прикордонники зафіксували це дуже «візуально».

1. Та ще трактористи і шахтарі, за словами того ж Путіна.
2. Цитується за джерелами з інтернету. Владимир Рафеенко, 29.07.2016.
3. Федоров-Давыдов Г.А. Курганы, идолы, монеты. — Москва: Наука, 1968. — С. 104.
4. З «Інтернаціоналу».
5. Літературна Україна. — 2002. — 4 лип. — № 25.
6. Апанович О., <http://www.ukrstor.com/ukrstor/apanovych1654.html>
7. Шерех Юрій (Юрій Володимирович Шевельов). Москва, Маросейка // Нові дні. — Канада. — березень. 1954. С. 8.
8. В інтернеті під таким заголовком.
9. Українська правда. — 2013. — 11 листоп.

Volodymyr CHORNYI,

Envoy Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine,

Veteran of the Diplomatic Service,

Member of the National Union of Journalists of Ukraine

HOW OUR MINISTER AND PETER THE GREAT SEARCHED FOR THE TREATY OF PEREIASLAV

Abstract. The article highlights determinative moments in the establishment of intergovernmental and international relations between Russia and Ukraine. The author focuses on how the famous Treaty of Pereiaslav of 1654 (officially between Zaporizhian Host and Muscovy) suffered from such relations. Since that time up to this day, researchers as well as journalists have tried to find those memorable documents.

Researchers variously assess the event, the motivation of the parties, and the political, economical and humanitarian experience of the long-term coexistence of two big nations. They also state that the Treaty of Pereiaslav has never been seen in Ukraine, nor is it deposited in the national archives. It is allegedly placed in the archives of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, but it is not available to researchers. In view of this, it is thought by some in the academic and literary spheres that the treaty, in the legal sense of the word, never actually existed.

Historical mistakes of our leaders have affected the Ukrainians from generation to generation. The texts presented in the article prove conclusively that the Ukrainians opposed to alien subjugation and loss of Cossack liberties at all times, and only by force of circumstances, political ploys and intrigues of their leaders they had to submit to yokes of slavery.

Keywords: the Treaty of Pereiaslav, the Russian Federation, archive, documents.